

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОГРАМИ ТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ХОРІВ ЗА ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

У статті досліджується реалізація програми творення Українських національних хорів за доби Гетьманату П. Скоропадського.

Ключові слова: Українська Держава, державна політика, Український національний хор, народна пісня, гімн, концерт, О. Приходько, «Просвіта».

Культурно-духовне життя народу неможливо уявити без його пісні. Через народну пісню можна почути не тільки голос народу, але й пізнати його історію. 20 липня 1917 р. у зверненні до Центральної Ради видатний композитор і диригент О. Кошиць писав: «... Ні один народ не писав своєї історії піснюю, тільки народ український!... народна пісня умирає. Народ не творить, а доспіває те, що утворено раніш, і як доспіває, то замовкне навіки, коли його не розбудить». Він наголошував, що українське відродження розпочнеться з повернення народів української пісні [16, с.76-77]. Тому не випадково, що музично-хорове життя стало важливою складовою національного відродження у Наддніпрянській Україні в 1917-1920 рр.

Різні аспекти музично-хорового життя в контексті культурного будівництва і політики Центральної Ради, Гетьманату, Директорії висвітлені у монографіях Д. Розовика [36], О. Сердюка, О. Уманець, Т. Слюсаренко [37], дисертації Р. Римар [35], працях Л. Кушніра [27], Р. Пирога, Т. Осташко [31], А. Гриценка, О. Шущ [39], навчальних посібниках І. Хоми, А. Сиви, Ж. Мини [42], М. Кордона [23] та ін. У статті, присвяченій Кам'янець-Подільському Українському національному хорові, ми також торкалися питання діяльності Українських національних хорів за Української Держави П. Скоропадського [12].

Проте дана проблема потребує подальшого вивчення, оскільки історія творення національних хорів в період Української революції 1917-1920 рр. не знайшла належного висвітлення навіть у спеціальних працях. Історики та мистецтвознавці називають, наприклад, Перший Український національний хор народним [42, с.226], або ж починають розповідь про творення хорових колективів з Української республіканської капели у 1919 р. [23, с.451]. У «Малій українській музичній енциклопедії», яка вийшла в діаспорі, про Кирила Стеценка лише зазначається, що він – «організатор муз. життя в часі відродження української державности» [28, с.105], а Олекса Приходько – «організатор Укр. Респ. Капелі (О. Кошиця)» [28, с.91].

У даній статті висвітлюється процес реалізації програми творення Українських національних хорів у період Української Держави, передусім за маловідомими архівними матеріалами, мемуарами і тогочасною періодикою.

Ідея організації Українських національних хорів (далі – УНХ) належала подолянину Олексі Приходькові (1887-1979), випускникові Кам'янецького духовного училища та Подільської духовної семінарії, колишньому диригентові великого українського студентського хору у Варшаві, голові секції організації народних хорів та оркестрів музичного відділу Міністерства народної освіти [12, с.281].

Українські національні хори створювалися за прикладом студентського хору Варшавської громади, де «хор – це товариство, що має свій статут і кожний хорист – це член товариства, що має свої права і несе певні обов'язки» [32, с.43]. Громадсько-політичний діяч В. Приходько (старший брат О. Приходька) відзначав, що «Одного бажання мало, щоби співати у хорі: людина лише тоді стає членом хору, коли її приймає ціле хорове товариство. Товариство ж приймає нового члена по рекомендації старих і лише тоді, коли новий член дасть зобов'язання підлягати правилам, існуючим у хоровім товаристві. Товариство обирає свій виконавчий орган – раду хорового товариства, на чолі з головою, старостою хору. Староста, разом з членами ради, провадить всю адміністративну справу хору: він повинен знати всіх членів, слідкує за акуратним відвідуванням співанок, дбає про місце для співанок, про переписування нот, про матеріальні засоби для хору... Все це він робить не сам, а має своїх помічників – старост в кожній партії... За те на регента хору упадає лише художня частина: коли він виходить до хору – все готове, йому залишається тільки піднести капельмейстерську паличку» [32, с.43-44]. В.Приходько підкреслював: «Така організація хору у Варшаві дала блискучі наслідки. Хор придбав величезну популярність, – і стати членом хору було не ласкою хориста, а навпаки, великою честю, яку виказувало новому членові хорове товариство» [32, с.44].

Музичний відділ у 1917 році розробив «широкий» план творення національних хорів, мережа яких мала б покрити собою всю Україну [6, арк.24]. В жовтні 1917 року був організований Український національний хор у Києві [25, с.74]. Один з перших УНХ на периферії був утворений «Просвітою» у Гадячі 22 жовтня 1917 року [34].

У складі музичного відділу діяло три секції: етнографічна (завідувач – О. Кошиць), організації хорів та оркестрів (завідувач – О. Приходько), педагогічно-теоретична і церковного співу (завідувач – К. Стеценко) [25, с.63, 74; 1, арк.11 зв.]. Музичний відділ Міністерства народної освіти (далі – МНО) продовжив роботу за Гетьманату. З червня 1918 року він увійшов до складу Головного управління мистецтв і національної культури при Міністерстві народної освіти і мистецтв [31, с.315-316].

За спогадами О. Кошиця відомо, що у Першому УНХ в Києві «... були аж чотири диригенти: я, так би мовити, шефом диригентом, потім Стеценко, Приходько й Леонтович. Цей хор складався майже з 80 осіб по більшості «вчорашніх українців», в голосовому відношенні був слабенький. Перед вів О. Приходько, головою був... Шишківський» [24, с.9]. Перший УНХ у Києві виступав на «концертній естраді», пропагуючи українську пісню [33,

с.3]. У 1918 році за словами громадського діяча З. Кузелі «укр. Національний хор» виступав і у провінції, наприклад у Гадячі [26, с.20]. За повідомленням подільської преси на 23 жовтня 1918 року планувався концерт Першого УНХ в Кам'янці-Подільському. Хор у складі 100 осіб мав виконувати твори українських композиторів під диригуванням К. Стеценка [22, с.2; 43, с.8].

Одного УНХ для столиці було недостатньо. У відозві музичного відділу МНО з підписом О. Приходька, яка була надрукована у Державному Вістнику за 18 червня 1918 року, вказувалося: «... один хор не зможе взяти на себе тієї великої роботи, яка повинна вестись у Києві. Багацтво рідної пісні, її різноманітний характер, зріст нашої хорової літератури з одного боку, а інтерес нашого громадянства до хорового співу з другого боку – все це вимагає поставити справу хорового співу у нас на Україні, а зокрема і у Києві, більш широко...». Тому влітку 1918 року було розпочато справу з організації Другого УНХ у Києві [33, с.3].

За твердженням Д. Дорошенка, «Український Національний Хор у Києві» під орудою О. Кошиця пізніше був перетворений в Українську державну капелю [20, с.253]. Інший сучасник тих подій, урядовець МНО О. Войнаренко відзначав: «Заходами композитора і диригента Кирила Стеценка, що працював у Музичнім Відділі, й при близькій допомозі талановитого диригента Олекси Приходька зорганізовано «Український Національний Хор». Вже в короткім часі його існування, Гетьман окремих підписом удержавнив той хор і він став Українською Державною Капелею, що була дійсно високостецькою окрасою гетьманської столиці. Пізніше... вона була переорганізована Олександром Кошицем,... й продовжувала своє існування під назвою «Українська Республіканська Капеля» [14, с.27].

З спогадів громадського-політичного діяча В. Андрієвського відомо, що за проектом створення Української державної капели виношувалися плани виступів за кордоном «великого українського національного хора, оркестри і танцюристів, які мали показати перед світом красу української народної культури.... хор мав виступати в українських історичних костюмах...». Проект у повному обсязі був реалізований вже за Директорії, але під назвою Української республіканської капели [11, с.242-243].

Відомий диригент О.Кошиць, пригадуючи свою зустріч з С.Петлюрою на початку січня 1919 року, зазначив: «На авдієнції Петлюра, звертаючись до мене, сказав: «За тиждень щоб була зорганізована для закордонної подорожі Капеля...»... Для мене особисто Капеля була край моїх бажань і мрія всього мого життя. Про неї ми часто говорили в Музичнім Відділі, як про якусь утопію» [24, с.7]. Співаків до Української республіканської капели набирали також і з-поміж хористів Українських національних хорів [24, с.11-13, 50].

Вже існуючі хори в губернських і повітових центрах могли бути реорганізовані у національні хори за певних умов. Назву «Український національний хор» носили ті хори, що діяли за Тимчасовим статутом Українських національних хорів при музичному відділі МНО. Музичний відділ не лише сприяв організації на-

ціональних хорів, але й мав на меті підтримувати з ними постійний зв'язок: давати вказівки щодо організації хорів через своїх представників або відомих йому осіб, які входили до ініціативного гуртка, стосовно репертуару та виконання; постачати ноти для співу (по «заготовчим» цінам), субсидіювати хори (поки МНО не мало потрібних коштів, тому «цей бік справи» залишався як «дальша мета»); посилати своїх диригентів або представників за потребою. Українські національні хори, зі свого боку, повинні були щорічно звітувати про свою діяльність, надсилаючи справоздання та програми своїх концертів до музичного відділу. Національні хори повинні були мати свою печатку з назвою хору та місцем розташування. Головним завданням хорових організацій було (§5): «студіювання української народної пісні і творів українських композиторів, а також пісні й композиції інших народів в українському перекладі». Окрім завдання виховувати громадянство естетично, хори мали приділяти велике значення вихованню у громадськості почуття дисципліни й організованості. В межах хорового статуту надавалася повна автономія на місцях [7, арк.22-22 зв.].

Робота з творення музично-хорових колективів і, зокрема національних хорів, вимагала великої кількості підготовлених кадрів. Ще в 1917 році було вирішено закласти спеціальні диригентські курси. Їх планувалося влаштувати влітку в губернських центрах та великих повітових містах [25, с.75]. Курсисти (передусім народні учителі, сільське духовенство, селяни) по закінченню мали складати іспити та зобов'язувалися, повернувшись на село, організувати народні хори [10, арк.15; 17, с.16]. Подібні курси МНО прагнуло влаштувати якомога «густіше» по Україні [18, с.4].

Так, 4 квітня 1918 року музичний відділ МНО звернувся до Подільської губернської народної управи з наступним листом: «...Музичний Відділ, дбаючи про піднесення музичної культури на Україні і надаючи великого значення нашій пісні в справі виховання широких мас, ставить одним із своїх ближчих завдань популяризацію української пісні і могутнім засобом до цього вважає організацію народних хорів на певний шлях, Музичний Відділ має на меті організувати спеціальні диригентські курси, які дадуть свідомих і підготовлених до організації і керування хорами людей». Музичний відділ пропонував Подільській губернській народній управі асигнувати на організацію диригентських курсів в 1918 році потрібні кошти. За підрахунком музичного відділу на 100 осіб півторамісячні курси коштували б 18000 карб. і місячні – 12000 карб., з врахуванням добових коштів курсистам по 2 карб. на особу денно. Музичний відділ, у свою чергу, брав на себе запрошення потрібних лекторів, забезпечення підручниками, нотами та ін., а також керування педагогічною справою на курсах.

Губернська народна управа зупинилася на півторамісячних курсах, збільшивши добове утримання курсистів з 2 карб. до 3 карб. та прийнявши «на увагу, що курсисти будуть мати дарове помешкання, самовар... організоване спільне харчування». Тому на диригентські курси для підготовки регентів для народних хорів Поділля

пропонувалося асигнувати 22 500 руб. Це питання Відділ народної освіти Подільської губернської народної управи виніс на VII чергове зібрання Подільської губернської Народної Ради [10, арк.15].

З 1 липня по 15 серпня 1918 року Волинською губернською шкільною радою було організовано диригентські курси у м. Житомирі на 60 осіб за участю відомих музичних діячів. Програму курсів було ухвалено в МНО. Навчання мало бути безкоштовним із грошовою допомогою у 150 карб. кожному курсисту [17, с.16; 18, с.4; 39, с.251]. На Волині планувалося побудувати та влаштувати цілу сітку Народних домів протягом 1918-1922 рр., де «...народна бібліотека і аудиторія не подільні з національними хорами і театрами...» [5, арк.3-3 зв.].

Розгорнувши масштабну позашкільну роботу Відділ народної освіти Полтавської губернської народної управи планував з осені 1918 року протягом 8 місяців (з 15 вересня 1918 р. до 15 травня 1919 р.) проводити диригентські курси на Полтавщині. У докладі про підготовку регентів і капельмейстерів для керівництва справами народних хорів і оркестрів на Полтавщині зазначалося, що є велика потреба в керівниках з організації народних хорів при товариствах «Просвіта». Зверталися не лише товариства «Просвіти», а й повітові земства, «аби воно їм допомогло знайти відповідних керівників». На курси приймалися особи, які закінчили вищі початкові школи з «гарним» музичним слухом. Також кожному призначалася щомісячна стипендія у розмірі 150 карб. Курси були розраховані на 60 осіб [2, арк.24]. Полтавськими черговими губернськими зборами, що відбулися 4-11 серпня 1918 року, доклад Губернської народної управи про влаштування диригентських курсів був схвалений та призначено 40000 карб. на їх проведення. Справа курсів була цілком налагоджена, але розпочатись не могла через виданий державою закон, який «скасовував» кошториси земських зборів на 1918 рік. На початку жовтня Полтавська губернська народна управа звернулася з проханням у МНО про призначення «окремої допомоги», так як «Просвіти» чекають проведення курсів [2, арк.23-23 зв.].

30 червня 1918 року за сприяння музичного відділу МНО було створено УНХ у Кам'янці-Подільському. Диригентом хору обрано П. Бутовського. При Кам'янець-Подільському УНХ було засновано школу нотної грамоти. Навчання проводив С. Козицький. Члени згаданого УНХ, за виключенням диригента та хорової ради, працювали безкоштовно. В день відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету 22 жовтня 1918 року хор виступав двічі. Перший раз під час молебню й урочистостей в університеті, співаючи гімни «Ще не вмерла Україна», «Вкраїно, мати», «Не пора» та «Gaudeamus». Другий – у Народному домі з концертом-виставою за участю драматичного гуртка «Просвіти» та артистки Львівської опери О. Любич. До кінця 1918 року Кам'янець-Подільський УНХ провів дев'ять публічних виступів [12, с.283-286; 27, с.18]. Наприкінці жовтня 1918 року Рада Жванецького товариства «Просвіта» зверталася до Кам'янець-Подільського УНХ з проханням дати концерт на користь товариств-

ва й тим самим заохотити селянство до створення місцевого хору, показавши «справжнє національне мистецтво» [9, арк.24].

Відомо також, що Українські національні хори були утворені в Полтаві, Чернігові, Харкові, Катеринославі, Могилів-Подільському та інших містах. Восени 1918 року планувалося заснувати або реорганізувати вже існуючі хори в «українські національні» у Черкасах, Радомишлі, Липовці, Богуславі, Миронівці, Брусиліві, Кирилівці, Житомирі, Ямполі, Звягелі, Ольгополі тощо [13, с.21; 41, с.2].

Могилів-Подільська газета «Жизнь Подолі» сповіщала, що «... до хору може вступити кожний, хто має добрий слух, голос і знає ноти. Для тих хто не знає нот, Музичний Відділ відкриває безплатні курси елементарної теорії музики і сольфеджіо... . Національні хори мають характер цілком академічний і мають своїм завданням виховувати нашу молодь, давати їй розумну розвагу, розвивати естетичне і художнє почуття і заповнити вільні години нашого громадянського життя, особливо молоді, розумною і корисною роботою» [41, с.2]. Роботою по творенню УНХ у Могилів-Подільському займався ініціативний гурток, створений представником музичного відділу [41, с.2]. Голова співочо-музичного гуртка місцевого товариства «Просвіта» листувався з хоровим старостою Кам'янець-Подільського УНХ щодо отримання Тимчасового статусу та партитур хорових творів [9, арк.5-5 зв.].

У Житомирі 14 жовтня 1918 року відбулося організаційне зібрання і перша співанка УНХ. Перед присутніми, котрих було більше 70 осіб, виступив голова артистичної секції товариства «Просвіти» Ганюк і ознайомив всіх зі статутом Українських національних хорів на Україні. З обміну думок, виявилось, «що національний хор як окрема ні від кого незалежна організація, зараз існувати не може і після детальнішого обміркування цієї справи збори прийшли до висновку, Український національний хор в Житомирі буде існувати». Очолив Житомирський УНХ Є. Томашевський [15, с.1; 30, с.4; 40, с.4].

У Вінниці 14 жовтня 1918 року в Білому залі Міської Думи відбувся концерт української пісні місцевого українського хору під керівництвом Я. Бартко. Виконували твори М. Лисенка, К. Стеценка, О. Кошиця та ін. [38, с.1; 44, с.2]. Концерт української пісні зібрав повний зал публіки, хор співав на біс. У вінницькій пресі повідомлялося, що в колах близьких до «Просвіти» йде організація УНХ. Перший виступ хору планувався до дня шестирічної річниці смерті композитора М. Лисенка [44, с.2]. У 1919 році деякі хористи Вінницького УНХ стали учасниками Української республіканської капели [24, с.184].

Влітку 1918 року у Павлограді на Катеринославщині МНО організувало УНХ, члени якого «за умовлену нагороду» мали б також виконувати «підрядні ролі і ролі статистів» у національному театрі, який планувало організувати Павлоградське товариство «Просвіта» [5, арк.20]. Організовувався УНХ і у Маріуполі, який мав знайомити «широкі народні маси з багатством і красою української пісні» [29, с.26].

Не скрізь вдавалося віднайти відповідне фінансування. Так, на початку червня 1918 року Золотоноське товариство «Просвіта» на Полтавщині загальними зборами ухвалило рішення про організацію національного хору. Протягом місяця було зібрано 15 «добрих» хористів, які мали скласти ядро УНХ. На утримання хору щомісячно було потрібно 1200 карб., яких товариство не мало. Гадаючи, що через один-два роки кошти будуть повертатися з концертних виступів, товариство прохало МНО про допомогу в 5000 карб., що б дало їм змогу розпочати роботу в місті й у повіті [4, арк.14-14 зв.]. В доповіді Херсонського товариства «Просвіта» про діяльність Українського національного театру (середина липня 1918 р.) зазначалося: «при театрі склався гарний український хор під керуванням д. Манченка, утримування котрого обходиться товариству «Просвіта» 1050 карб. на місяць» [19].

4 листопада 1918 року на вечірньому засіданні Другого Всеукраїнського з'їзду «Просвіт», що проходив у Києві 3-5 листопада 1918 року, О. Приходько прочитав коротку лекцію про завдання національних хорів на Україні, про значення пісні для людей і нагадав про необхідність таких хорів по «всіх кутках» України. Після лекції відбувся невеликий концерт УНХ під диригуванням К. Стеценка. Звучали народні пісні та гімни. На завершення виступу прозвучав гімн «Не пора». «Ще не вмерла Україна» проспівали разом з хором всі делегати з'їзду. Виступ УНХ завершився величезними оплесками присутніх [3, арк.147-149].

Реалізація програми творення Українських національних хорів та їх концертна діяльність продовжувалась і в добу Директорії УНР. Так, у подільській пресі за 1919 рік повідомлялося, що у м. Ямполі при товаристві «Просвіта» утворився національний хор і розпочав діяльність [21, с.25]. Відомо, що протягом другого року своєї діяльності Кам'янець-Подільський УНХ мав власні концертні виступи та активно брав участь в урочистих, благодійних заходах, студентських вечірках тощо [8, арк.3; 27, с.19].

Таким чином, автором ідеї та програми творення національних хорів був подолянин О. Приходько, який і завідував секцією організації хорів та оркестрів в музичному відділі МНО. Українські національні хори створювалися національно свідомою громадськістю за сприяння музичного відділу МНО та за зразком Першого УНХ в Києві. Хори діяли на підставі статуту, затвердженого МНО. Проблему кваліфікованих кадрів для національних хорів міністерство намагалось вирішувати за допомогою диригентських курсів у губернських центрах. Головною перешкодою діяльності Українських національних хорів був брак коштів. Основу концертного репертуару складали народні пісні, гімни, колядки в музичній обробці М. Лисенка, К. Стеценка, О. Кошиця та ін. Виступи Українських національних хорів були не тільки «гарною розвагою», але й культурно-духовною працею в піднесенні національної свідомості населення та збереженні історичного минулого українського народу.

Список використаних джерел:

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі – ЦДАВО) України, ф. 2201, оп. 1, спр. 45, 58 арк.

2. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 2, спр. 359, 33 арк.
3. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 2, спр. 367, 185 арк.
4. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 2, спр. 376, 98 арк.
5. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 2, спр. 594, 27 арк.
6. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО), ф.р-1515, оп. 1, спр. 4, 52 арк.
7. ДАХО, ф.Р-1515, оп. 1, спр. 6, 58 арк.
8. ДАХО, ф.Р-1515, оп. 1, спр. 7, 30 арк.
9. ДАХО, ф.Р-1515, оп. 1, спр. 9, 209 арк.
10. ДАХО, ф.Р-260, оп. 1, спр. 40, 24 арк.
11. Андрієвський В. З минулого / В. Андрієвський. – Берлін : Українське Слово, 1923. – Том. II: Від Гетьмана до Директорії. – Ч. 2: Директорія. – 312 с.
12. Бачинська О.М. Кам'янець-Подільський Український національний хор за доби гетьманату П. Скоропадського / О.М. Бачинська // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2012. – Т. 19. – С. 281-288.
13. В музичному відділі Міністерства Народної Освіти // Волинська народна газета (Житомир). – 1918. – № 18. – 6 жовтня. – С. 21.
14. Войнаренко О. З Гетьманських часів: спогади самовидця з року 1918 / О. Войнаренко. – Детройт, Філадельфія, 1950. – 30 с.
15. Волинська газета (Житомир). – 1918. – № 15. – 20 (7) вересня. – 4 с.
16. Гриценко А.П. Документи фонду Генерального секретарства народної освіти як джерело з історії українського національно-культурного відродження (1917 рік) / А.П. Гриценко // Український історичний журнал. – 1997. – № 3. – С. 65-78.
17. Диригентські курси в Житомирі // Волинська народна газета (Житомир). – 1918. – № 9. – 20 червня. – С. 16.
18. Диригентські курси в Житомирі. Ріжні Вістки // Земське діло (Харків). – 1918. – № 300. – 4 липня (21 червня). – С. 4.
19. Доповідь Херсонського товариства «Просвіта» Міністерству народної освіти про діяльність українського національного театру в м. Херсоні. 16 липня 1918 р. // Історія «Просвіти» Херсонщини. – К. ; Херсон : Видавничий центр «Просвіта», 2002. – С. 66-70.
20. Дорошенко Д.І. Історія України, 1917-1923 : в 2-х т. / Д.І. Дорошенко. – К. : Темпора, 2002. – Т. II. Українська Гетьманська Держава 1918 року. – 352 с.
21. З життя «Просвіт» Поділля // Село (Кам'янець-Подільський). – 1919. – № 9. – 4 березоля. – С. 25.
22. Концерт першого Київського Українського Національного Хору. Театр і искусство // Подольська мисль (Кам'янець-Подільський). – 1918. – № 63. – 22 (9) октябрю. – С. 2.
23. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура : підручник / М.В. Кордон. – 3-тє видання. – К. : Центр учб. літер., 2010. – 584 с.
24. Кошиць О. З пісню через світ / Олександр Кошиць. – К. : КНИГА РОДУ, 2008. – 432 с.
25. Кудлай О.Б. Організація, внутрішня структура та завдання Народного міністерства освіти УНР / О.Б. Кудлай // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 рр. – К. : Інститут історії України НАН України, 2009. – Вип. 4. – С. 59-88.
26. Кузеля З. Рік 1918 на Україні : [зб. ст.] / Зенон Кузеля. – Зальцведель : друкарня Союзу визволення України, 1918. – 39 [1] с.
27. Кушнір Л.Б. Український національний хор в Кам'янці-Подільському / Л.Б. Кушнір // Кам'янецьчина в контексті історії Поділля : науковий збірник / ред. кол. Л.В. Баженов, С.О. Борисевич, І.С. Винокур та ін. – Кам'янець-Подільський, 1997. – Т. 1. – С. 18-19.

28. Мала українська музична енциклопедія / опрацював Осип Залеський. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1971. – 125 с.
29. Національний хор. З життя України й Поділля // Село (Кам'янець-Подільський). – 1918. – № 28-29. – 28 серпня. – С. 26.
30. Перша співанка Українського національного хору. У Житомирі // Волинська газета (Житомир). – 1918. – № 32. – 13 жовтня (30 вересня). – С. 4.
31. Пиріг Р.Я. Розвиток освіти та культури / Р.Я. Пиріг, Т.С. Осташко // Нариси історії української революції 1917-1921 років / ред. кол. : В.А. Смолій (голова), Г.В. Боряк, В.Ф. Верстюк та ін. – К. : Наукова думка, 2011. – Кн. 1. – С. 304-320.
32. Приходько В. Під сонцем Поділля: спогади / Віктор Приходько ; упорядники та автори передмови Ю. Легун, О. Кравчук. – Вінниця : ТОВ «Консоль», 2011. – Ч. 2. – 416 с.
33. Приходько О. Відозва Музичного Відділу Міністерства Освіти / О. Приходько // Державний Вістник (Київ). – 1918. – № 16. – 18 червня. – С. 3.
34. Ревегук В. Початки національного культурно-освітнього відродження на Полтавщині (доба Центральної Ради) / В. Ревегук // Рідний край: Науково-публіцистичний художньо-літературний альманах / голов. ред. В. Пашенко. – Полтава : АСМІ, 2006. – № 2 (15) 2006. – С. 90-98. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histpol.pl.ua/pages/content.php?page=7933>
35. Римар Р.С. Хорове мистецтво Хмельниччини в контексті історичного процесу (друга половина XIX – початок XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства / Р.С. Римар. – Львів : Львів. нац. муз. академія ім. М.В. Лисенка, 2008. – 27 с.
36. Розовик Д.Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917-1920) : монографія / Д.Ф. Розовик. – К. : Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2002. – 312 с.
37. Сердюк О.В. Українська музична культура: від джерел до сьогодення : навч. монографія / О.В. Сердюк, О.В. Уманець, Т.О. Слюсаренко. – Х. : Основа, 2002. – 400 с.
38. Слово Подолі (Вінниця). – 1918. – № 122. – 13 жовтня. – 2 с.
39. Україна : Хроніка XX ст. : Рік 1918 : довід. вид. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; упорядн.: А.П. Гриценко, О.Й. Щусь. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2005. – 402 с.
40. Український національний хор у Житомирі. У Житомирі // Волинська газета (Житомир). – 1918. – № 33. – 16 (3) жовтня. – С. 4.
41. Український національний хор у Могилеві на Поділлі // Життя Подолі (Могилів-Подільський). – 1918. – № 60. – 27 (14) жовтня. – С. 2.
42. Хома І.Я. Історія української культури: Навчальний посібник / І.Я. Хома, А.О. Сова, Ж.В. Мина. – Львів : Вид. Львівської політехніки, 2012. – 356 с.
43. Хроніка // Свято Поділля (Кам'янець-Подільський). – 1918. – 22 жовтня. – С. 8.
44. Эль. Вечер украинской песни. Театр и музыка / Эль // Слово Подолі (Вінниця). – 1918. – № 123. – 16 жовтня. – С. 2.

The article investigates implementation of the program of creation of the Ukrainian national choirs in the era Hetmanat Skoropadsky.

Key words: *the Ukrainian State, public policy, the Ukrainian National Choir, folk song, anthem, concert, O. Pryhodko, «Prosvita».*

Отримано: 23.04.2013